

УДК 338.436 (477)

О. Ю. Чубукова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет технології і дизайну, м.Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОХОЛДИНГОВИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано вплив аграрної реформи в Україні на всі види аграрних відносин і земельних, зокрема. Визначено, що аграрні відносини нині не повною мірою виконують соціальну функцію зайнятості сільського населення, його виробничої діяльності. Обґрунтовано необхідність підвищення соціального спрямування аграрних відносин, оскільки вони пов'язані з формування рівня і якості життя сільського населення, що є важливим чинником прискореного економічного розвитку локальних соціально-економічних систем.

The article analyzes the impact of agricultural reform in Ukraine for all types of agrarian relations and land relations in particular. It is determined that agrarian relations today do not fully perform the social function of rural employment and its production activities. It is substantiated the necessity of increasing of the social orientation of agrarian relations, because they associated with the formation of the level and quality of life of the rural population, which is an important factor in the rapid economic development of local socio-economic systems.

Ключові слова: аграрні відносини, соціально-відтворювальна функція, економічна функція, локальні агросоціальні системи

Keywords: agrarian relations, socio-reproductive function, economic function, local agrosocial systems.

Аграрні відносини на сучасному етапі розвитку суспільства з позицій товаровиробника зорієнтовані, головним чином, на вирішення проблем виробництва продукції для отримання прибутку. Разом з тим, таке цільове спрямування не сприяє вирішенню економічних проблем сільських територій, соціально-економічних проблем розвитку сільських поселень і функціонування територіальної громади населених пунктів, їх відтворення тощо. Аграрний сектор економіки для сільської місцевості є визначальним фактором як економічних, так і соціальних відносин та є вирішальною передумовою для розвитку суспільства в цілому. В сучасних умовах цей сектор економіки характеризується ще недостатньою соціально-економічною віддачею для сільського населення.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ринкові умови обумовлюють формування специфічних за територіальною структурою і принципами функціонування агроформувань в сільській місцевості. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку в сільській місцевості значною мірою опосередковані діяльністю крупних компаній — агропромислових холдингів. Вони є найбільшими агрокомпаніями України у сфері агробізнесу та можуть відродити втрачені раніше агропереваги України в зв'язку з деградацією матеріально-технічної бази аграрного виробництва, зниженням продуктивності праці, втратою престижності роботи в агросекторі, різким скороченням спеціалістів, катастрофічним погіршенням соціально-демографічної ситуації на селі тощо. Результати діяльності агрокомпаній досягнуті значною мірою за рахунок вдалого формування вертикально інтегрованих структур та інвестування перспективного виробництва. Подальший розвиток агрокомпаній та отримання додаткових можливостей пов'язаний з досить слабкою ще горизонтальною інтеграцією та гармонійним входженням в економічні та соціальні системи регіонів, де зосереджена діяльність агрохолдингів. Це стосується, насамперед, інвестування розвитку людського капіталу та соціальної інфраструктури села.

Мета статті. Дослідження та визначення можливих шляхів гармонізації вертикальної та горизонтальної інтеграції агрокомпаній та соціально-економічного розвитку населених пунктів, які є важливою основою майбутнього розвитку сільських соціумів і зростання виробництва основних видів продовольчої продукції, й становить мету статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняна й зарубіжна економічна наука в останній історичний період багато уваги приділяє дослідженням теоретичних та прикладних проблем створення функціонування аграрних формувань різного типу та їх впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій. Серед дослідників слід виділити Бородіну О.М., Боршевського П.П., Івануха Р.А., Кропивка М.Ф., Куценко В.І., Лисецького А.С., Мазура А.Г., Могильного О.М., Паламарчука М.М., Попову О.Л., Прокопу І.В., Шепетько Л.О., Юрчишина В.В. та ін.

Проте багато питань, що стосуються особливостей діяльності крупних агрокомпаній, аналізу нинішнього стану їх функціонування, оцінки впливу сучасних чинників на перспективний розвиток та підвищення їх ролі в активізації соціально-економічного розвитку сільських територій залишаються недостатньо вивченими та потребують ґрунтовного дослідження й аналізу.

Виклад основного матеріалу. Агрохолдингові компанії у формі акціонерних товариств, як свідчить їх діяльність, є новою ефективною корпоративною формою організації агропромислової діяльності в Україні. Їх успіхи зумовлені значною мірою інтеграційною формою організації виробничої діяльності, тобто завдяки формуванню єдиної виробничо-збутової системи. Вона включає весь цикл — від виробництва сировини до збуту кінцевої продукції. При цьому основна ланка — виробництво сировини та наступні ланки — переробні й збутові, які базуються на широкому використанні інноваційних технологій, досягнень науки, техніки й організації виробництва. Розвинуті й супутні ланки — банківський сектор, маркетингова діяльність, законодавче та управлінське забезпечення, організація діяльності.

Управління функціонуванням вертикально організованих агроекономічних систем забезпечує гарантований доступ до ринків збуту, сприяє розвитку науково-технологічного прогресу. Це дозволяє отримати синергетичний ефект, який забезпечує економічну та технологічну ефективність. Аграрно-виробничий комплекс (система), утворений на асоційованій вертикально-інтегрованій структурі виробництва й управління холдингового типу являє собою потужну й ефективну корпоративну систему з високою концентрацією аграрного виробництва і земельних ресурсів.

Досягнення успіхів в діяльності інтегрованих агрохолдингових компаній ставить гострі питання узгодженості їх діяльності з виробництва продукції та отримання ними прибутку з соціальною ефективністю їх діяльності — забезпеченням в регіонах орендованих ними земель належних економічних, соціальних і екологічних умов проживання населення. Мова йде про необхідність підвищення соціальної відповідальності агробізнесу в регіонах його функціонування — сільських населених пунктах.

Насамперед, це стосується місця реєстрації як материнської компанії, так і дочірніх та внучатих за місцем їх діяльності (оренди земельних паїв). Це має важливе економічне значення для населених пунктів, оскільки основні відрахування (платежі) від економічної діяльності здійснювались би в бюджети сільрад, в яких орендуються землі і де можливі договори про соціальне партнерство з компанією щодо економічного і соціального розвитку регіону. Завдяки таким організаційно-

економічним зв'язкам вирішувались би зайнятість місцевого населення, підвищення рівня його життя, розвитку інфраструктури, обслуговуючих об'єктів тощо. Таким чином, структурні елементи компанії складали би разом з місцевою економічною громадою цілісну соціально-економічну систему, ядром якої могли б бути окремі підприємства, що входять в холдингову компанію.

Діяльність агрокомпаній має найвищу соціальну цінність для усіх людських співтовариств, оскільки вони виробляють продовольчу продукцію для населення. Забезпечення продовольчої безпеки є найголовнішим завданням держави, і тому створення нею необхідних умов діяльності аграрних підприємств є першочерговим завданням. Успішна діяльність холдингових компаній важлива і для акціонерів, оскільки цим самим збільшуються їх прибутки.

Разом з тим, позитивний вплив агрохолдингових компаній для місцевого населення, земельні паї (частки) якого використовують ці компанії, ще недостатній. Якщо працівники переробних, збутових, обслуговуючих ланок холдингової компанії отримують заробітні плати у грошовій формі, то плата за паї, на яких вирощується сировинна продукція, що використовується у переробних виробництвах, надто низька, та й вона більшою мірою виплачується продукцією або послугами. Очевидно гостро назріла проблема розробки таких положень колективних договорів, регіональних і галузевих угод щодо соціального партнерства між орендарями й орендодавцями, регіональною і місцевою владою, з одного боку, і територіальною громадою, з іншого, які сприяли би забезпеченню зайнятості місцевого сільського населення, збереженню і розвитку трудового потенціалу, легалізації робочих місць і зростання як зарплат для працюючих сільських жителів, так і орендної плати за землю. Необхідно підвищувати не лише продуктивну діяльність агрокомпаній, а й соціальну відповідальність бізнесу на селі, вкладання коштів як у стабільність функціонування агрокомпаній в інтересах підприємців, так і покращення умов життя сільської територіальної громади. Необхідність поєднання інтересів агрокомпаній, які орендують земельні паї (частки) селян в певному регіоні і вертикально інтегрованих компаній обумовлена провідним принципом просторової організації суспільства – соціальною спрямованістю розвитку і розміщення суб'єктів господарювання, зростанням спеціалізації й соціальної орієнтації економічних систем.

Важливу в єдиному процесі агровиробничої діяльності може бути керуюча роль агрохолдингов у визначенні видів аграрної діяльності як місцевих фермерських, так і селянських господарств як щодо виробництва певних видів аграрної продукції, її обсягів, умов збуту (реалізації) тощо. Очевидним є те, що між діяльністю агрохолдингов і господарствами населення має бути взаємовигідне партнерське співробітництво в межах конкретних населених пунктів. Таке співробітництво не лише посилює б орендні відносини між двома суб'єктами-орендодавцями і орендаром, але й відіграло б неабияку роль у виробничо-технологічній дисципліні селянського господарства шляхом доступності до ринкової інфраструктури, отримання консалтингової інформації про потреби ринку у певних видах продукції, нових технологіях виробництва сировинної продукції. Формування в сільській місцевості партнерських відносин між агрокомпаніями і селянськими (фермерськими) господарствами сприятиме підвищенню рівня життя населення та розвитку сільських територій.

Вище був розглянутий вплив компаній на особливості закріплення та розвитку певних галузей сільського господарського виробництва в окремих регіонах та їх наслідки для економічного та соціального розвитку останніх. Однак не вичерпується вплив компаній на розвиток регіонів в сільській місцевості. Важливу функцію у відтворювальному процесі є збут (реалізація) товарів і послуг, тобто організація товарного ринку. Цей ринок визначає регіони зосередження споживачів і формує динамічні зв'язки між регіонами виробниками і регіонами споживачами. Ці зв'язки характеризуються складною внутрішньою структурою за видами, обсягами і трендами реалізації товарів та послуг. На особливості структури зв'язків впливає конкретна часто непередбачувана поведінка конкуруючих компаній, зміни в споживчих потребах та економічній спроможності споживачів, зміна кількості споживачів, яка можлива в результаті міграційних процесів у зв'язку з екстремальними чи іншими умовами. Зазначені вище особливості функціонування ринку збуту безпосередньо впливають на економічні та соціальні умови проживання населення в сільських регіонах, де локалізовані компанії.

Важливою практичною проблемою в Україні виступає гармонізація територіальної організації компаній і територіальної організації соціально-економічної діяльності регіонів в цілому. Економічні ланки інтегрованої компанії повинні бути значною мірою зорієнтовані на гармонізацію діяльності соціально-економічних систем їх місцезнаходження, а не лише на зовнішні по відношенню до регіону відокремлені зв'язки. З економічних позицій це стосується безпосередньої участі компаній в господарській діяльності регіонів як шляхом податкових відрахувань до місцевих бюджетів регіонів, так і використання місцевої робочої сили, забезпечення належного рівня оплати праці, її своєчасної виплати, формування соціуму регіону. Таким чином, кожна інституція компанії повинна бути вписана в інституційну систему регіону, а не лише материнської компанії.

Інституційна і функціональна гармонізація вертикально-інтегрованих аграрних холдингових компаній і соціально-економічних систем регіонів повинна стати важливими засадами збалансованого територіально-галузевого поділу та інтеграції праці. Оскільки компанії мають більші інвестиційні можливості порівняно з регіонами щодо розміщення окремих підприємств як ланок цілісної інтегрованої системи, то вони можуть відіграти провідну роль в обґрунтуванні інституційної структури господарства, видів діяльності, просторових меж ринків товарів та послуг тощо. Таким чином, компанія може впливати на визначення господарської спеціалізації регіонів, структури продукції та послуг, ринків збуту тощо. Поєднання інтересів компанії і сільського регіону, зростання щільності зв'язків між підприємствами компанії і господарської системи регіону забезпечуватиме соціально-економічне зростання в сільській місцевості в цілому. При цьому необхідно диференційовано підходити до ролі аграрних корпорацій в розвитку сільських регіонів, враховуючи обсяги використання земель в кожному регіоні.

Висновки. Аналіз діяльності агрохолдингових компаній свідчить про те, що ще досить слабкою є їх горизонтальна інтеграція в соціально-економічні системи регіонів. Насамперед, це стосується інвестування агрокомпаніями розвитку людського капіталу та соціальної інфраструктури села. Гармонізація вертикальної та горизонтальної інтеграції агрокомпаній і соціально-економічних систем сільських поселень є важливим напрямом і основою майбутнього соціально-економічного розвитку сільських соціумів і зростання виробництва основних видів продукції рослинництва та тваринництва. Важливим напрямом діяльності агрокомпаній є й створення аграрного ринку праці в сільській місцевості. Розроблення комплексної соціально-економічної моделі агробізнесу і сільської соціально-економічної системи як єдиної збалансованої системи сприятиме ефективній діяльності агрокомпаній. При цьому необхідно врахувати геоелементні, природно-кліматичні та агрологічні умови, а також багатовікові традиції і регіональні особливості трудової діяльності сільського населення. Це надасть додаткових імпульсів росту аграрної галузі в цілому, її подальшого зростання, реорганізації сільської поселенської мережі, типів і функцій сільських поселень, якості життя сільського населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борцевський П.П., Прейгер Д. К., Іванух Р.А. Региональная специализация сельскохозяйственного производства Украины. — К.: Наукова думка, 2004. — 197 с.
2. Гаврилишин Б.Д. До ефективних суспільств: дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин і упоряд. В.Рубцов. — Вид. 3-є, допов. — К.: Унів. вид-во Пульсари, 2009. — 248 с.
3. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. / О.Л. Попова. — НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2009. — 352 с.
4. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАН України О.М.Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В.Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 376 с.
5. Фтомов Г.С., Великохатько А.Т., Вдовиченко Н.Х. и др. Социально-экономические проблемы развития села (расселенческий аспект). — К.: Наук.думка, 1988. — 325 с.
6. Ходаківський С.І. Синергетичні засади розвитку агроекономічної системи. — Житомир, 2008. — 17 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2012 р.